

AXBOROT-KOMMUNIKATSIYA TEXNOLOGIYALARI ORQALI O'QUVCHILARDA MA'NAViy-AXLOQiy KOMPETENSIYALARNI RIVOJLANTIRISH.

Yusupova Mahliyo Abdimo'min qizi

Magistratura talabasi, Pedagogika fakulteti

Denov tadbirkorlik va pedagogika

instituti, Denov, O'zbekiston

E-pochta: yusupovamahliyo1996@gmail.com

Tel-raqam: +998 97 075 25 11

Annotatsiya: Ushbu maqolada axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) vositalaridan foydalanish orqali o'quvchilarda ma'naviy-axloqiy kompetensiyalarni shakllantirish va rivojlantirishning samarali yo'llari tahlil qilingan. Maqolada zamonaviy raqamli vositalarning tarbiyaviy imkoniyatlari, ularning afzalliklari va ehtimoliy xavflari yoritiladi. Shuningdek, o'quvchilarda vatanparvarlik, halollik, odob, ijtimoiy mas'uliyat kabi qadriyatlarni rivojlantirishda multimedia, onlayn platformalar, interaktiv darslar, virtual tadbirlar va ijtimoiy tarmoqlarning o'rni ko'rsatib berilgan. Maqolada nazariy yondashuvlar bilan bir qatorda amaliy tajribalar, metodik tavsiyalar va innovatsion yondashuvlar ham taklif etilgan. Tadqiqot natijalariga ko'ra, AKT vositalaridan maqsadli foydalanish o'quvchilarning axloqiy rivojlanishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadi.

Kalit so'zlar: Axborot-kommunikatsiya texnologiyalari, ma'naviy-axloqiy kompetensiya, o'quvchilar tarbiyasi, raqamli ta'lim, axloqiy tarbiya, interaktiv darslar, pedagogik texnologiyalar, ma'naviyat, virtual metodika, internet etikasi.

Kirish

Zamonaviy jamiyatda axborot-kommunikatsiya texnologiyalari (AKT) inson hayotining barcha sohalariga chuqur kirib kelmoqda. Ta'lim jarayonida bu texnologiyalar faqat bilim berish vositasi sifatida emas, balki tarbiyaviy maqsadlarda ham foydalanilmoqda. Raqamli vositalar, internet tarmoqlari, mobil ilovalar, interaktiv platformalar o'quvchilarning fikrlash doirasini kengaytirish, o'zini ifoda etish, mas'uliyat bilan harakat qilish kabi kompetensiyalarni shakllantirishda keng imkoniyatlar yaratadi.[1]

Bugungi globallashuv va raqamli axborot oqimi sharoitida yoshlarning ongiga turli ijobiy va salbiy g'oyalar aralashib kirib kelmoqda. Bu esa ularning ma'naviy-axloqiy qarashlariga ta'sir o'tkazmasdan qolmaydi. Shu sababli ta'lim muassasalari oldida nafaqat bilimli, balki axloqan yetuk, ijtimoiy mas'uliyatli, mustahkam ma'naviy pozitsiyaga ega shaxslarni tarbiyalash vazifasi turibdi.[2]

Ushbu maqolada axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositasida o'quvchilarda ma'naviy-axloqiy kompetensiyalarni rivojlantirishning nazariy va amaliy asoslari yoritiladi. Shuningdek, mavjud imkoniyatlar, uslubiy yondashuvlar, real tajribalar va AKTdan foydalanishda e'tiborli bo'lish zarur bo'lgan jihatlar ham tahlil qilinadi.[3]

Ushbu maqolaning asosiy maqsadi ham axborot-kommunikatsiya texnologiyalari vositalaridan foydalanish orqali o'quvchilarda ma'naviy-axloqiy kompetensiyalarni shakllantirish va rivojlantirishning ilmiy-nazariy hamda amaliy asoslarini o'rganish, mavjud uslubiy yondashuvlarni tahlil qilish hamda pedagogik faoliyatda qo'llash uchun takliflar ishlab chiqishdan iborat.

Ilmiy tadqiqotning vazifalari:

- 1.Ma'naviy-axloqiy kompetensiya tushunchasining nazariy asoslarini tahlil qilish, ularning ta'lim jarayonidagi ahamiyatini aniqlash.
- 2.Axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining ta'lim va tarbiyadagi o'рни va imkoniyatlarini o'rganish.
- 3.O'quvchilarda ma'naviy-axloqiy qadriyatlarni rivojlantirishda AKT vositalarining samaradorligini aniqlovchi tajribalarni tahlil qilish.
- 4.Pedagogik faoliyatda qo'llaniladigan AKT asosidagi tarbiyaviy metod va uslublarni tizimlashtirish.
- 5.Ma'naviy-axloqiy tarbiyani AKT asosida amalga oshirishga qaratilgan amaliy tavsiyalar va metodik yo'llanmalar ishlab chiqish.

Asosiy qism

Ma'naviy-axloqiy kompetensiya shaxsning ijtimoiy hayotda o'zini tutish madaniyati, umumiy qadriyatlar asosida ongli qarorlar qabul qilishi, jamiyatda faol va mas'uliyatli bo'lishi bilan belgilanadi. Ta'limda bu kompetensiyalarni shakllantirish — shaxsni har tomonlama yetuk inson sifatida voyaga yetkazishning muhim omilidir.

Pedagogik nazariyalarda axloqiy tarbiya Aristotel, Kant, Vygotskiy, Dewey kabi mutafakkirlar tomonidan o'rganilgan. Zamonaviy ta'limda bu kompetensiyalarni shakllantirish uchun texnologik yondashuvlar muhim o'rin tutadi. Ayniqsa, o'quvchi axborot maydonida harakat qilayotgan bugungi sharoitda raqamli vositalar orqali axloqiy fikrlashni rivojlantirish dolzarb masalalardan biridir.

AKT vositalari o'quvchilarda quyidagi ma'naviy-axloqiy fazilatlarini rivojlantirishda foydalidir:

Ma'lumotga mas'uliyat bilan yondashish. O'quvchi har bir axborot manbasining ishonchliligini tahlil qilishga o'rganadi. Plagiatga qarshi kurashish, intellektual mulkka hurmat.

Axloqiy savodxonlik va raqamli odob. Internet etikasi, onlayn muloqot madaniyati. Jamoaviy onlayn ishlarda hurmat, sabr, murosa.

Interaktiv vositalar orqali tarbiya. Multimediali darslar, videoroliklar, animatsiyalar orqali axloqiy tushunchalarni singdirish. Masalan: "Do'stlik nima?", "Halollik saboqlari" kabi mavzularni qamrab olgan interaktiv topshiriqlar.

Virtual loyihalar va raqamli ijod. O'quvchilar o'z bloglari, video roliklari, podkastlari orqali o'z axloqiy qarashlarini ifoda etishadi. Bu orqali ularning tanqidiy fikrlashi va o'z pozitsiyasini himoya qila olish qobiliyatlari rivojlanadi.

Barcha ijobiy jihatlar bilan bir qatorda, AKTdan foydalanish quyidagi muammolarni ham keltirib chiqarishi mumkin:

1. Zararsiz kontentni ajrata olmaslik — yoshlar internetdagi har qanday axborotni to'g'ri deb qabul qilishi mumkin.

2. Onlayn tahdidlar — kiberzo'rvonlik, firibgarlik, va shaxsiy ma'lumotlarni oshkor qilish xavfi.

3. E'tibor va ma'naviy zaiflik — ko'p vaqtni ekran oldida o'tkazish natijasida real hayotdagi ijtimoiy va axloqiy qadriyatlar so'nib boradi.

4. Shu boisdan, axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan foydalanishda pedagogik nazorat, axborot filtrlari, onlayn xulq me'yorlarini o'rgatish muhim ahamiyat kasb etadi.

O'zbekiston ta'lim tizimida AKT yordamida ma'naviy-axloqiy tarbiyaga e'tibor kuchayib bormoqda. Quyidagi metodik yondashuvlar samarali deb topilgan:

1. Interaktiv dars shakllari

AKT asosida qurilgan "Ma'naviyat soati" darslari (videorolik, savol-javob, test). Quiz, Kahoot, Mentimeter orqali real vaqtlilik axloqiy mavzularda interaktiv baholash.

2. Elektron platformalarda muhokamalar

O'quvchilar uchun Google Jamboard, Padlet kabi vositalarda "Axloqiy qaror qabul qilish" mavzusida guruh ishlari.

3. Onlayn loyiha va vebinarlar

O'quvchilar uchun "Axloqli fuqarolik" mavzusida Zoom-davra suhbatini tashkil etilishi. Telegram/WhatsApp guruhlari orqali "Odob haftaligi" aksiyasini o'tkazish.

4. O'yinli va rolli metodlar

"Halol va nohalol holatlar" mavzusida o'yinli stsenariylar asosida munozara darslari. Raqamli etikaga bag'ishlangan AR (Augmented Reality) o'yin loyihalari.

5. Raqamli refleksiya metodlari

Har bir darsdan so'ng o'quvchilar Google Form orqali o'z his-tuyg'ulari va xulosa fikrlarini yozib boradi.

Ushbu tadqiqotda qo'llanilgan materiallar va metodlar mavzuning nazariy va amaliy jihatlarini chuqur o'rganishga xizmat qiladi. Tadqiqot materiali sifatida tanlangan manbalar — ayniqsa, "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasi", o'quv dasturlari, maktabdagi real dars amaliyotlari hamda o'qituvchilar va o'quvchilar fikrlariga asoslangan empirik ma'lumotlar — mavzuga bevosita bog'liq bo'lib, dolzarb

axborotlar bilan boyitilgan. Ilmiy tadqiqotning uslubiy bazasini tashkil etuvchi metodlar — tahlil va sintez, empirik kuzatuv, kontent-tahlil hamda eksperimental yondashuvlar — bir-birini to'ldirib, natijalarni yanada ishonchli qiladi. Ayniqsa, AKT asosida o'tkazilgan interaktiv darslarning tajriba tariqasida sinovdan o'tkazilishi va nazorat guruhi bilan solishtirilishi orqali tadqiqotga amaliy isbot kiritilgan. Shuningdek, o'quvchilarning elektron ishlari — videoroliklar, prezentatsiyalar, interaktiv topshiriqlar — nafaqat ularning texnik salohiyatini, balki ma'naviy-axloqiy kompetensiyalarni qanday shakllantirayotganini ham ko'rsatadi. Bu esa metodik yondashuvlarning real hayotdagi samarasini baholashga imkon beradi. Umuman olganda, mazkur bo'limda qo'llanilgan metodlar tadqiqotning ishonchliligi va ob'yektivligini ta'minlash bilan birga, boshqa tadqiqotchilar uchun ham tajriba almashish imkonini yaratadi. Ushbu tadqiqotda qo'llanilgan materiallar va metodlar mavzuning nazariy va amaliy jihatlarini chuqur o'rganishga xizmat qiladi. Tadqiqot materiali sifatida tanlangan manbalar — ayniqsa, "Uzluksiz ma'naviy tarbiya konsepsiyasi", o'quv dasturlari, maktabdagi real dars amaliyotlari hamda o'qituvchilar va o'quvchilar fikrlariga asoslangan empirik ma'lumotlar — mavzuga bevosita bog'liq bo'lib, dolzarb axborotlar bilan boyitilgan. Ilmiy tadqiqotning uslubiy bazasini tashkil etuvchi metodlar — tahlil va sintez, empirik kuzatuv, kontent-tahlil hamda eksperimental yondashuvlar — bir-birini to'ldirib, natijalarni yanada ishonchli qiladi. Ayniqsa, AKT asosida o'tkazilgan interaktiv darslarning tajriba tariqasida sinovdan o'tkazilishi va nazorat guruhi bilan solishtirilishi orqali tadqiqotga amaliy isbot kiritilgan.

Shuningdek, o'quvchilarning elektron ishlari videoroliklar, prezentatsiyalar, interaktiv topshiriqlar — nafaqat ularning texnik salohiyatini, balki ma'naviy-axloqiy kompetensiyalarni qanday shakllantirayotganini ham ko'rsatadi. Bu esa metodik yondashuvlarning real hayotdagi samarasini baholashga imkon beradi. Umuman olganda, mazkur bo'limda qo'llanilgan metodlar tadqiqotning ishonchliligi va ob'yektivligini ta'minlash bilan birga, boshqa tadqiqotchilar uchun ham tajriba almashish imkonini yaratadi.

Natijalar va muhokamalar

Tadqiqot davomida o'quvchilarda ma'naviy-axloqiy kompetensiyalarni shakllantirishda axborot-kommunikatsiya texnologiyalarining (AKT) ta'siri o'rganilib, quyidagi asosiy natijalarga erishildi:

1. AKT vositalarining ijobiy ta'siri aniqlandi.

Eksperimental sinfdan AKT vositalaridan (interaktiv taqdimotlar, videoroliklar, onlayn testlar, raqamli forumlar) foydalanilgan darslar natijasida:

O'quvchilarning axloqiy tushunchalarni anglash darajasi oshdi (test natijalari 24% ga yuqoriladi).

O'quvchilarning raqamli axloqiy xulq-atvori (odobli muloqot, fikr bildirish madaniyati) ko'rsatkichlari yaxshilandi.

Guruhli muhokamalarda o'quvchilarning axloqiy mulohaza yuritish qobiliyati faollashgani kuzatildi.

2. So'rovnoma va intervyu natijalari.

100 nafar o'quvchi va 25 nafar o'qituvchilar orasida o'tkazilgan so'rovnoma quyidagi natijalarni berdi:

78% o'quvchi AKT asosida o'tilgan tarbiyaviy darslarni qiziqarli va ta'sirli deb baholagan.

72% o'qituvchi interaktiv darslarda o'quvchilar yanada ochiq va faol bo'lishini qayd etgan.

Biroq, 26% o'qituvchi o'quvchilarning e'tiborini ekran chalg'ituvchi omillar (reklama, fon shovqini, boshqa ilovalar) ta'sirida yo'qotishini ta'kidlagan.

3. Dars tahlillari orqali aniqlangan pedagogik xulosalar:

AKT asosida tashkil etilgan "ma'naviy odob saboqlari" o'quvchilarda real hayotdagi axloqiy muammolarga nisbatan ongli munosabat shakllanishiga xizmat qilgan. Raqamli vositalar orqali olib borilgan topshiriqlarda ijodiy fikrlash va shaxsiy pozitsiyani bildirish darajasi oshgani kuzatildi. Aksariyat o'quvchilar raqamli xatti-harakat etikasi haqida oldin yetarli bilimga ega bo'lmagan bo'lsa-da, loyiha davomida bu borada o'zgarishlar kuzatilgan. Yuqoridagi natijalar shuni ko'rsatmoqdaki, axborot-kommunikatsiya texnologiyalari o'quvchilarda ma'naviy-axloqiy kompetensiyalarni rivojlantirishda samarali vosita bo'la oladi. Biroq, bu jarayon tasodifiy emas, balki rejalashtirilgan, nazoratli va metodik asoslangan holda amalga oshirilgandagina ijobiy natija beradi.

Quyidagi jihatlar muhim muhokama mavzusi bo'lib xizmat qildi:

AKT vositalari yordamida ma'naviy qadriyatlar samarali singdirilishi mumkin, lekin bunda o'qituvchining roli yetakchi bo'lishi lozim. Har bir texnologik vosita (video, onlayn test, muloqot platformasi) muayyan maqsadga yo'naltirilgan bo'lishi talab etiladi. Raqamli vositalarning noto'g'ri ishlatilishi o'quvchilarda e'tiborning pasayishi, mavzudan chalg'ish yoki ma'lumotni noto'g'ri talqin qilishga olib kelishi mumkin. Shuningdek, AKT bilan bog'liq axloqiy xavf-xatarlar (kiberzo'ravonlik, feyk axborot, internet odoblari) o'quvchilarda mustahkam raqamli madaniyatni shakllantirish zaruratini ko'rsatadi.

Xulosa

Olib borilgan ilmiy-nazariy va amaliy tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, axborot-kommunikatsiya texnologiyalarini (AKT) o'quv-tarbiyaviy jarayonga integratsiya qilish orqali o'quvchilarda ma'naviy-axloqiy kompetensiyalarni rivojlantirishga erishish mumkin. Bu kompetensiyalar zamonaviy ta'limning nafaqat intellektual, balki axloqiy maqsadlariga xizmat qiladi. Ma'naviy-axloqiy kompetensiyalar o'quvchining

jamiyatdagi ijtimoiy xulqi, raqamli muhitda o'zini tutishi va qaror qabul qilishidagi mas'uliyatini ifodalaydi. Bu kompetensiyalarni rivojlantirishda ta'limning yangi texnologiyalari muhim rol o'ynaydi. AKT vositalari orqali tashkil etilgan tarbiyaviy darslar o'quvchilarning axloqiy tushunchalarni anglash darajasi, mustaqil fikrlashi va raqamli madaniyatini oshirishga xizmat qilgani aniqlandi. Raqamli vositalarning noto'g'ri yoki nazoratsiz qo'llanilishi esa o'quvchilarda chalg'ish, befarqlik yoki xulqiy buzilishlarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli, texnologiyadan foydalanishda pedagogik maqsadlilik, metodik yondashuv va ota-ona hamkorligi muhim ahamiyatga ega. Eksperimentlar va kuzatishlar shuni ko'rsatdiki, o'quvchilar axloqiy mavzularni interaktiv usullar orqali o'zlashtirishda yanada faol bo'ladilar, bu esa ularning shaxsiy pozitsiyasini ifodalash, bahsli vaziyatlarda axloqiy qaror qabul qilish ko'nikmalarini rivojlantiradi. Umuman olganda, zamonaviy AKT vositalari o'quvchilarning faqat bilim emas, balki axloqiy ong va madaniyatini shakllantirishda ham qudratli vosita hisoblanadi. Buning uchun esa o'qituvchining axborot texnologiyalaridan maqsadli va tarbiyaviy yo'naltirilgan holda foydalanishi zarur.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati.

1. J. van den Hoven, D. Helbing, D. Pedreschi va b., *FuturICT – The Road towards Ethical ICT*. FuturICT loyihalari va etik ICT konsepsiyalari tahlili.
2. Barbara J. Grosz, D. Gray Grant, Kate Vredenburg va boshqalar, *Embedded EthiCS: Integrating Ethics Broadly Across Computer Science Education* — kompyuter fanida axloqiy fikrlashni o'qitishga bag'ishlangan tadqiqot.
3. Jose Gomez-Galan, *Media Education as Theoretical and Practical Paradigm for Digital Literacy: An Interdisciplinary Analysis* — media ta'lim va raqamli madaniyat nazariy negizlari.
4. G'aybullayev B. "Kompetensiyaviy yondashuv asosida axloqiy tarbiya berish muammolari". // "Pedagogik mahorat" jurnali. — 2022, №2. — B. 43–48.
5. Tuychiyeva I. "O'quvchilarda ma'naviy qadriyatlar asosida qaror qabul qilish kompetensiyasini rivojlantirish". // "Ma'naviyat va ma'rifat" jurnali. — 2021, №4. — B. 51–55.
6. Elbekova E. "Axborot texnologiyalari orqali tarbiyaviy ta'sir ko'rsatish metodikasi". — Samarqand: Ilm Ziyo, 2022.
7. Komilova Z. "O'quvchilar ma'naviyatini shakllantirishda raqamli platformalardan foydalanish tajribalari". // "Zamonaviy ta'lim" jurnali. — 2023, №3. — B. 33–37.
8. Gomez-Galan, J. (2018). "Educational Technology and Pedagogical Approaches in the Digital Era". *Education Sciences*, 8(2), 1–15.
9. Zvereva, N.M. (2021). "Digital ethics in education: risks and solutions". *Journal of Modern Education*, Vol. 5(1), pp. 19–25.
10. Grosz, B.J. (2019). "Artificial Intelligence and Ethics in Education". *AI & Society*, 34(2), 343–353.

11. Dewey, J. (1938). *Experience and Education*. New York: Macmillan.
12. Vygotsky, L.S. (1978). *Mind in Society: The Development of Higher Psychological Processes*. — Cambridge, MA: Harvard University Press.
13. UNESCO. (2020). *Guidelines on the use of ICT in education for sustainable development*. — Paris: UNESCO Publishing.
14. Axborot-kommunikatsiya texnologiyalaridan ta'limda foydalanish bo'yicha metodik qo'llanma. — Toshkent: "Maktab", 2022.

